

Primát vizuální zkušenosti při výkladu prostorové povahy zvuků v Husserlových přednáškách „Ding und Raum“¹

Martin Nitsche

Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha
nitsche@flu.cas.cz

Abstract:

The Primacy of Visual Experience in the Interpretation of the Spatial Nature of Sounds in Husserl's Lectures “Ding und Raum”

The study critically analyzes Husserl's interpretations of spatiality in his lectures from 1907, titled “Ding und Raum”. It seeks reasons why these lectures concentrate almost exclusively on visual perception and do not consider the constituting of space by means of auditory perception. He finds these reasons both in the ambivalent interpretation of location (i.e., the insufficiently considered relationship between localization and position) and in the not fully reflected upon conviction that sight is more important for a person in relation to the surrounding environment than is hearing. The study points out the possibility of applying Husserl's formulated “method of layers” in the course of phenomenological research to sonic environments (assuming the rejection of the primacy of visuality in the interpretation of human experience).

Keywords: Edmund Husserl, phenomenology of space, auditory perception, sonic localization, primacy of visuality

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2022.1r.5>

Úvodem

Zatímco Husserlův výklad o povaze vnitřního časového vědomí je dnes již běžnou součástí širší filosofické vzdělanosti, jeho popisy konstituce prostoru jsou známé jen užšímu okruhu fenomenologů. Jedním z důvodů tohoto sta-

---

1 Tato studie byla napsána v rámci řešení projektu GA ČR č. 20–27355S: „Fenomenologická zkoumání zvukových prostředků“, jehož příjemcem je Filosofický ústav AV ČR, v. v. i. Za cenné poznámky k textu děkuji členům týmu, V. Pokornému, I. Gutierrezovi a J. Zelenkovi, i oběma anonymním recenzentům *Filosofického časopisu*.

vu je jistě přístupnost základních textů k oběma tématům. Ačkoli oba texty pocházejí ze zhruba stejné doby, vyšly *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí* (z roku 1905) již v roce 1928 (péčí Martina Heideggera),² avšak přednášky o konstituci prostorového vědomí z roku 1907 byly s názvem „Ding und Raum“ (tj. „Věc a prostor“) publikovány až v roce 1973 jako šestnáctý svazek *Husserliany* (ediční prací Ulricha Claesgese).³ Do té doby bylo možné Husserlovy popisy prostorového vědomí možné studovat pouze v Lovanšském archívu, kde se však rukopis přednášek z roku 1907 (F I 13) skrýval s názvem *Dingvorlesung*⁴ spíše stranou pozornosti badatelů.⁵ Dalším důvodem bude jistě i fakt, že problém času, časovosti a dějinnosti lidské zkušenosti patřil ke klíčovým tématům filosofie od počátku dvacátého století, zatímco obrat k otázkám prostoru, místa a lokalizace charakterizuje spíše jeho sklonek. Obsáhlejší interpretacím Husserlových výkladů prostorovosti tedy nepřál ani celkový rámec filosofických debat.

Cílem této studie je kritický výklad Husserlova modelu prostorovosti z „Ding und Raum“. Jeho první motivací byla explicitní devalvace výzkumu prostorové povahy sluchových vjemů, se kterou se v těchto přednáškách setkáváme. Husserl pracuje s tím, že zvukové vjemy mají z hlediska konstituce prostoru menší význam než vjemy zrakové a hmatové (vlastní výklad prostorovosti pak nechává stranou i hmatovou zkušenost). To je však v příkrém rozporu s fenomenální povahou toho, jak své okolí zakoušíme: jako sonické – znějící, plné zvuků a pohybů. Naším cílem je tedy zjistit, co vede Husserla k vynechání akustické prostorovosti. V první části studie se zaměříme na kritiku jeho přístupu k prostorovosti vůbec (tedy včetně zrakových vjemů), zatímco další části studie se budou přímo věnovat konkrétním neřešeným či nevyřešeným problémům lokalizace a prostorové povahy zvuků. V širším kontextu chce tato studie přispět také ke kritické reflexi primátu vizuality ve filosofické metodologii (v našem případě konkrétněji fenomenologii).

2 Husserl, E., *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*. Přel. V. Špalek – W. Hansel. Praha, Ježek 1996.

3 Husserl, E., Ding und Raum. Vorlesungen 1907. In: *Husserliana*. Bd. XVI. Hrsg. U. Claesges. Den Haag, Nijhoff 1973; dále citováno jako *Hua* 16. Připomeňme, že rukopisy obou přednášek spojuje i to, že jako Husserlova asistentka je zpracovávala Edith Steinová.

4 Srov. tamtéž, s. xvi–xvii.

5 Na rukopis neodkazuje například ani fenomenoložka Elisabeth Strökerová ve své knize z roku 1965 *Philosophische Untersuchungen zum Raum* (Frankfurt a.M., Klostermann); ačkoli jinak se k Husserlové fenomenologii vyjadřuje průběžně a vstřícně kriticky (včetně odkazů na přednášky o časovém vědomí). Z rukopisu necitoval ani Ulrich Claesges (pozdější vydavatel přednášek v *Husserliane*) ve své disertaci *Edmund Husserls Theorie der Raumkonstitution* vydané v roce 1964 (Den Haag, Nijhoff); text ovšem znal.

1. Ambivalence umístění při výkladu prostoru: lokalizace versus poloha

Text „Ding und Raum“ náleží do cyklu přednášek, v němž Husserl prověřuje dosah nově objeveného metodologického nástroje, fenomenologické redukce. Ta, jednoduše řečeno, dává v otázce skutečnosti primát vnímání; je to totiž vnímání, které znázorňuje „předmět jako tělesný“⁶ a v této tělesnosti „tak a tak uzpůsobený“. Tělesnost [*Leibhaftigkeit*] v tomto kontextu znamená tělesnou přítomnost předmětu a potud i jeho skutečnost, kterou Husserl v rámci fenomenologické redukce spojuje pouze s vjemem, nikoli s na vědomím nezávislou existencí věci. Redukce převádí klasický problém existence vnímaného na otázku vztahu tělesné přítomnosti a důvěry, že daná věc existuje i mimo mé vnímání, které jsou v každém vjemu smíšené. V případě např. halucinací jde o to naučit se tělesnost oddělovat od důvěryhodnosti.⁷

Základním problémem, který v této jinak pozoruhodné knize vidím, je nereflektovaná *ambivalence v pojmání místa*, resp. přesněji: *umístění* vjemů.⁸ Umístění má dva významy, z nichž první byl již zmíněn: lokalizace předmětu vzhledem ke vnímajícímu subjektu. Tento význam převažuje v prvních, metodologických částech textu; terminologicky se při tom objevuje, byť nikoli důsledně, právě termín *lokalizace* [*Lokalisierung*]. Husserl obhájí primát vnímání a dokládá, že vjem dostatečně poskytuje zkušenost tělesně přítomného předmětu, který je vnímán zde [*da*] a nyní [*jetzt*].⁹ V prvním významu tedy umístění jako lokalizace orientuje vjem vzhledem k vnímajícímu. Ve druhém významu, který se objevuje převážně ve druhé polovině textu v souvislosti s konkrétním popisem prostoru, označuje umístění *polohu* [*Lage*]. Poloha situuje vjem do prostoru možných dalších umístění vnímaného předmětu; poloha je, jinými slovy, aktuálním stanovištěm předmětu v „poli nekonečně mnoha možností pohybů“.¹⁰ Poloha tedy primárně nezohledňuje vztah předmětu k vnímajícímu. Oba významy místa, resp. umístění, lze v textu, jak již bylo naznačeno, rozlišit terminologicky, buď jako

6 „Zum Wesen der Wahrnehmung selbst gehört es, einen Gegenstand leibhaft darzustellen, der also so und so beschaffener dargestellt ist.“ *Hua* 16, s. 18. Při citacích z „Ding und Raum“ přihlížím i k pracovnímu překladu menší části textu od Dany Mudrové, ale nepracuji s ním primárně (i z důvodu nesouhlasu se čtením některých míst); viz Husserl, E., *Věc a prostor* (§ 1–43). Přel. D. Mudrová. In: kol. autorů, *Fenomenologické studie k prostorovosti 2*. Praha, UK FHS 2006, s. 159–291 (v této poznámce citované místo se nachází na s. 175).

7 *Hua* 16, s. 15–16.

8 Ve fenomenologii převažuje dynamické pojetí místa; místo povstává umístěním (lokalizací), není definováno napřed jako lokalita v systému souřadnic.

9 Viz. např. „Der Gegenstand steht in der Wahrnehmung als leibhafter da, er steht, genauer noch gesprochen, als aktuell gegenwärtiger, als selbstgegebenener im aktuellen Jetzt da.“ *Hua* 16, s. 14.

10 Viz např. „Der Raum ist eine unendliche Mannigfaltigkeit möglicher Lagen und bietet damit ein Feld unendlicher vieler Möglichkeiten von Bewegungen.“ Tamtéž, s. 121.

lokalizaci, nebo jako polohu; tohoto rozlišení se budu držet i v této studii.¹¹ Proč tedy mluvím o nereflektované ambivalenci v Husserlově pojetí umístění vjemu? Protože terminologické rozlišení lokalizace a polohy není v „Ding und Raum“ provedeno explicitně ani tematicky: není promyšlen vztah mezi umístěním vjemu ve vztahu k vnímajícímu subjektu na jedné straně a v rámci souvislosti možných poloh v rámci pohybu předmětu na straně druhé.

Husserl by se takto formulované kritice mohl snadno bránit. Právem by mohl poukázat na výkon fenomenologické redukce, která zajišťuje dvojí. Za prvé určuje povahu vztahu vnímajícího a vjemu tak, že tento vztah nelze jednoduše charakterizovat jako předmětný: subjekt nestaví (neklade) zjev před sebe jako např. v německé klasické filosofii. Podobně zjev ani nepředstavuje vnější reprezentaci vnitřního stavu subjektu.¹² Jaký je tedy status onoho ‚zde a nyní‘, do něhož je vjem lokalizován jako tělesný (a potud skutečný)? ‚Zde a nyní‘ si jistě podržuje charakter nějakého ‚přede mnou‘; jde ale o fenomenální ‚přede mnou‘, nikoli o reálně chápanou proti-pozici, kterou by bylo možné jednoduše odměřit například slovy „dva metry přede mnou“. Fenomenologicky chápaný prostor nelze vystavět na takto jednoduchém měření; odvíjí se totiž od vnímání a chybí mu pevné zakotvení míst v šabloně tří rozměrů. Stejně tak není v rámci vnímání jasně (měřitelně) určitelná poloha vnímajícího; vnímající nestojí proti věcem, ale v nějakém smyslu přímo u nich a s nimi (protože jsou to ‚jeho‘ vjemy). Tím jsme přivedeni k souvisejícímu, druhému důsledku fenomenologické redukce, k otevření pole vnímání [*Wahrnehmungsfeld*]: to, že lokalizace podává vjem vzhledem k subjektu, znamená zařazení vjemu a jeho „tělesného“ ‚zde a nyní‘ do pole ‚mého‘ vnímání. A právě tohoto pole, mohl by Husserl navázat ve své obhajobě, se týká také pojem polohy. Umístění předmětu do souvislosti jeho dalších možných poloh náleží témuž poli vnímání jako jeho lokalizace vůči vnímajícímu a každá možná poloha nese i charakteristiku lokalizovaného ‚zde a nyní‘. ‚Zde a nyní‘ je prostě pohyblivé či proměnlivé v rámci pole vnímání; každá poloha je relativní vůči ostatním možným polohám i vůči vnímajícímu. Proč tedy mluvit o ambivalenci umístění?

Ačkoli s takovou obhajobou souhlasím, ostatně přesně vystihuje postup výkladu v „Ding und Raum“, zásadní výtky zůstávají. Husserlovská obhajoba totiž objasňuje vztah mezi tělesnou lokalizací vjemu vůči vnímajícímu a polohou z hlediska extenzionality prostoru a nikoli z hlediska místa a umístění, kde vidím jádro nejasnosti. Především není vyjasněná pozice vnímajícího ani jeho poměr k poli vnímání. Husserl po konstatování faktu tělesné přítom-

11 Husserl výraz „lokalizace“ [*Lokalisierung*] v souvislosti s polohou v textu nikde nepoužívá.

12 O Husserlově kritice reprezentace a hranici vnitřní/vnější viz Nitsche, M., *Metodická přednost spleti. Tranzitivně-topologický model fenomenologie*. Praha, Togga 2016, s. 82–84.

nosti vjemu vůči vnímajícímu rychle přechází k vlastní konstitutivní analýze prostoru, která je vedena konceptem polohy, kterou chápe jako ohraničeně rozprostraněnou plochu (viz i níže). Postupně sleduje vliv různých typů pohybu vnímajícího na změnu polohy vjemu: od pohybů očí k pohybu hlavy, až k posunům celého těla (např. chůzí). To vše konstituuje systém možných poloh a jejich kontinuálních vztahů, který chápeme jako tzv. třídídimenzionální prostor (fenomenologicky bráno však tento prostor od dimenzí odvozen není!). Klást v tomto kontextu otázku po umístění vnímajícího je velmi obtížné; *vnímající je zároveň nějak lokalizován vůči svému vjemu, ale zároveň je identifikovatelný s celým sledovaným polem vnímání*. Vnímající nestojí proti svým vjemům, ale lokalizuje je ve svém poli vnímání a potud jeho vnímání tvoří celkový rámec konstituce prostoru. V tom lze, podle mého názoru, spatřovat kořen kritizované ambivalence pojetí místa: *vnímání zároveň vytváří celé pole možných poloh i pouze ten či onen aktuální, „vlastní“ jev*.¹³

Možná husserlovská reakce na naši kritiku nereflektované ambivalence umístění v „Ding und Raum“ (tj. že lokalizace i poloha náleží témuž vjemovému poli, a tedy témuž prostoru) tak selhává proto, že vztah vnímajícího k poli vnímání je jiný v případě lokalizace a jiný v případě polohy. Lokalizace staví do popředí předmětnost vjemu na pozadí vjemového pole, zatímco poloha identifikuje toto pole s prožitkovým vědomím vnímajícího (a tudíž je jeho vztah k němu jiný, nikoli předmětný). Husserl naznačuje tuto odlišnost ve vztahu mezi vnímajícím a vjemem různou terminologií, v níž lokalizace souvisí s „tělesnou přítomností“ [*Leibhaftigkeit*] vjemu, zatímco poloha s jeho rozprostraněností [*Raumkörperlichkeit*], s extenzionální „tělesovostí“ prostoru.¹⁴ Avšak vztah obou možných podob umístění zůstává nepromyšlen, vystupují fakticky jako dvě odlišná témata.

Ambivalence umístění, kterou jsme tu popsali, je přímým důsledkem toho, že Husserl v „Ding und Raum“ provádí odlišné dílčí analýzy lokalizace a polohy vjemu, ale jejich rozlišení samo jako takové nejenže netematizuje, ale ani explicitně neanalyzuje. Ambivalence je tedy v tomto případě hermeneutické povahy, protože vyplývá ze vztahu mezi autorem a čtenářem (či původně posluchačem). Tím, že v této studii na rozdíl mezi lokalizací a polohou upozorňujeme a že jej explicitně analyzujeme, tak ambivalenci umístění jako hermeneutickou nesnáž vlastně řešíme. Jako fenomenologický problém, kte-

13 Vlastním jevem Husserl rozumí to, co je na vjemu tím aktuálně vnímaným, např. přivrácená strana vnímané věci. Srov. *Hua* 16, s. 50–51.

14 To, že Husserl užívá dvou různých výrazů pro tělesnost, vycházejících z výrazů *Leib* a *Körper*, tu nehraje zásadní výkladovou roli – tak jako v pozdějších pojednáních, kde se zaměřuje na tělesnost člověka. Spojení *Körperlichkeit* s prostorem respektuje tradici terminologie vycházející z latinského pojmu *corpus* (tělo i těleso).

rý souvisí především s postavením vnímajícího ve vztahu k vjemovému poli, však ambivalence zůstává výzvou, jejíž řešení přesahuje plochu této studie; naším cílem je problém pojmenovat – a to ve specifickém kontextu sluchových vjemů.

2. Problém prostorovosti zvukových vjemů

V předchozí části studie jsme v Husserlově postupu v „Ding und Raum“ rozlišili dva momenty prostorovosti vjemů, jejich lokalizaci v rámci vztahu vjemu k vnímajícímu a jejich umístění do souvislosti poloh ve vjemovém poli. V této části studie se přímo zaměříme na to, jak se toto rozlišení projevuje v případě sluchových vjemů. Ambivalence umístění, na kterou jsme výše také upozornili, je v tomto případě posílena ještě tím, že analýzu zvuků nelze v těchto přednáškách považovat za dostatečnou.¹⁵ Výklad konstituce prostorovosti ve spojení s konceptem polohy (tedy nejrozsáhlejší část „Ding und Raum“) sleduje výhradně zrakové vnímání: začíná analýzou okulomotoriky a sféru oka již neopouští. Problém zvuků pomíjí, protože sluchové vjemy, na rozdíl od zrakových a hmatových, neposkytují jasnou informaci o perceptivních hranicích (obrysech) vnímaného. Naproti tomu výklad lokalizace vjemu vůči vnímajícímu si zvuků sice všímá, ale vzhledem k prostorovosti jim přisuzuje pouze sekundární roli.

Výklad umístění (v ambivalenci lokalizace i polohy) se v „Ding und Raum“ soustředí primárně na tělesnou přítomnost vjemu. Pro Husserla je velmi důležité ukázat, že fenomenologická redukce nevytváří pouze mlžnaté chiméry a nezavazuje nás věcí. Naopak, věci nám zůstávají, tělesně zde, viditelné a hmatatelné; proměna se týká pouze filosofické perspektivy. Husserl volí jazyk tvrdosti, hmotnosti a materiality, aby dal najevo, že naše zkušenost po redukci neztrácí pevnost. V § 20 zdůrazňuje, že vedle prostorových forem (tj. tvarů věcí) je základní složkou prostorovosti také „materie“ neboli „prostorová výplň“ [*die Raumfülle*].¹⁶ Dodejme, že stejně jako forma ani výplň neurčuje, jak by se mohlo zdát, prostor ve smyslu nekonečného prostředí, ale je spojena s tělesností konkrétních vjemů – a až jejich návazností či překrýváním vytváří celkový prostor. Důraz na materiálně-externí

15 V české literatuře se Husserlově chápání prostorovosti zvuků věnuje Martina Stratílková v kontextu svých pozoruhodných zkoumání fenomenologie hudební zkušenosti. Podle Stratílkové by bylo možné Husserlův nezáměr o lokalizaci zvuků vysvětlit také tím, že „sluchová data zapojená v estetickém kontextu vystupují v hudbě většinou tak, že se jejich prostorovou lokalizací nezbýváme (na rozdíl od zvuků běžného života)“. Stratílková, M., *Vývoj fenomenologického myšlení o hudbě*. Olomouc, Univerzita Palackého 2012, s. 125.

16 *Hua* 16, s. 66. Husserl materii charakterizuje také jako „vyplňující prostor“ [*das Raumfüllende*]. „Prostorová výplň“ [*Raumfülle*] je základní složkou prostorovosti tělesně přítomného vjemu spolu s jeho „prostorovou formou“ [*Raumform*].

zivní povahu prožívané prostorovosti vede také k tomu, že poloha nabývá v popisech umístění přednosti před lokalizací. Zatímco lokalizace vždy postihuje nějaké relativní *tam*, dává poloha, která ve svém určení není závislá na orientaci k vnímajícímu, základní kvanta prostorové extenze: výplňové plochy (většinou třídimenzionálně zakřivené), které pokrývají prostorové formy a prostor prožitkově materializují. Právě upřednostnění polohy jako základní extenze materiálně chápaného prostoru je důvodem Husserlova soustředění na zrakovou zkušenost. Zrakový vjem totiž vnímajícímu skýtá zřetelně ohraničené barevné plochy, na jejichž překryvech a proměnlivých sousedních vztazích (při pohybech vnímajícího nebo vnímaného) lze nejlépe založit koncepci prostorovosti v „Ding und Raum“. Hmatové vjemy také obsahují informaci o rozprostraněnosti vnímaného, tu je však nutné složitěji konstruovat ze zakoušení hranic (udržovaných ve vjemu pohmatem – pokud bychom měli zavřené oči). Zrak skýtá vjem barevné plochy přímo, bez nutnosti odvozovat ji z obrysů viděného. Hmat proto ve sledovaných Husserlových úvahách o prostoru ustupuje do pozadí. Sluch však podle Husserla informaci o extenzionalitě vnímaného neposkytuje: není tu žádná analogie přímého vnímání barevné plochy ani zakoušení obrysů vnímaného zrakem či hmatem.

Z hlediska konstituce prostorové výplně vjemu se tedy jednotlivé typy vnímání liší: materiální tělesnost je primárně konstituována pouze zrakovým nebo hmatovým vnímáním, které vytváří tzv. *materii prima*. Akustické vjemy naproti tomu „nevypĺňujú objekt v primárním a vlastním smyslu, tzn. nevypĺňujú jeho prostor.“¹⁷ Objekt již musí být prostorově vyplněn ve smyslu primární materie, aby k němu bylo možné připojit znění zvuku. Akustická určení vytvářejí až sekundární materialitu prostoru [tzv. *materia secunda*], kterou nelze spojovat s primárním prostorovým vyplněním tělesnosti vjemu. Husserl potud chápe akustická určení vjemu jako pouhé „připojované vlastnosti“ [*die anhängende Eigenschaften*], jimž „je vlastní prostorové vyplnění (...) odepřeno.“¹⁸ Důvodem tohoto odepření je chybějící informace o hranicích vjemu; počítky znějícího zvuku nebo dále například váhy primárně nesdělují nic o hranicích rozprostranění vnímaného tělesa, proto jsou k tomuto tělesu pouze přivěšeny (jak bychom mohli doslovněji tlumočit Husserlovo *anhängen*). „Připojovaná určení“ je tudíž třeba „vyloučit ze hry“ (tj. ze snahy popsat prostorovost), protože netvoří primární prostorovou materialitu (tj. výplň) vjemů.¹⁹

17 Husserl, E., Věc a prostor, c.d., s. 216. *Hua* 16, s. 66.

18 Husserl, E., Věc a prostor, c.d., s. 217. *Hua* 16, s. 67.

19 Husserl, E., Věc a prostor, c.d., s. 218. *Hua* 16, s. 68.

Husserl ilustruje své úvahy o prostorovosti a umístění zvuků příkladem poslechu hry na housle v koncertním sále.²⁰ Zkušenost se zvukem tu má dvě podoby: „Tón houslí nejen slyšíme, ale také vnímáme jako tón houslí.“²¹ Za prvé tedy víme, že vnímáme zvuk konkrétních houslí, které vidíme na pódiu v rukou houslisty. Právě tehdy připojujeme houslové tóny k již tělesně zde přítomnému a vizuálně prostorově vyplněnému vjemu houslí. Platilo by to i tehdy, pokud bychom na houslistu neviděli, lokalizace tónu jako připojované vlastnosti předpokládá vizuálně-taktilní představu houslí. Zvuk houslí se ale také, za druhé, volně šíří prostorem koncertního sálu, slyšíme ho pro hudbu samu bez nutnosti spojovat tuto zkušenost s vjemem konkrétního nástroje. Tóny, které slyšíme, jako by vyplňují koncertní sál. Je velmi pozoruhodné, s jakou intenzitou Husserl varuje, abychom ani v tomto případě nespojovali s akustickou zkušeností představu nějaké prostorové výplně. Koncertní sál, zdůrazňuje, se jeví vizuálně, ve zrakem vnímaných obrysech a plochách; zvuk však žádný takový tvar nevyplňuje.²² Říkáme-li, že zvuk vyplňuje prostor, jsme tu jen svedeni obrazem zvuku jako jakéhosi „fluida“, avšak i ten je podstatně vizuálně-taktilní, nikoli akustický, a je proto použit jen analogicky.²³

Šíření zvuku prostorem by přesto mohlo nově otevřít otázku prostorové výplně; prostorovost koncertního sálu je jím přece nějak ztělesněna, ovšem bez vazeb na primární materialitu prostoru, jak je v „Ding und Raum“ vymezena. Bylo by možné zvážít, zda i sekundární materialita (pokud by se rozlišení na primární a sekundární materialitu Husserl dále držel) negeneruje polohu a poloha následně prostorovost prostředí. Husserl však podobné otázky neotevřívá. Zvuk podle něj, jak jsme ukázali, neinformuje o hranicích znějícího objektu, proto neposkytuje primární materii extenze a v tomto smyslu nemá polohu; jeho lokalizace je pak jen připojena k vizuálně či hmatově určené poloze. Zároveň u Husserla platí, že zvuk prostorově nevyplňuje vizuálně založené těleso koncertního sálu (v obrysech stěn, stropu a podlahy); i zde je prostorová výplň dána zrakem. Je tedy i šíření houslového tónu prostorem přivěšeno k primární materii tělesa koncertního sálu? Nikoli, protože to není sál, co vydává houslový tón; figuru „připojované vlastnosti“ tu nelze použít, znějícím objektem jsou housle – a k nim je také zvuk houslí prostorově lokalizován. Na popis šíření zvuku prostorem, a tedy i na konceptualizaci znějícího

20 Je příznačné, že zvolený příklad se týká hudby, nikoli běžného každodenního zvuku (např. štěkání psa nebo praskání ohně). Takový příklad posiluje výjimečnost zkušenosti se zvukem. Ve skutečnosti však je akustická konstituce každodenního žitého prostředí běžná a důležitá.

21 Husserl, E., *Věc a prostor*, c.d., s. 216. *Hua* 16, s. 66.

22 „Prostor sálu se jeví vizuálně tak a tak určitě díky ohraničení těles a ploch. Podlaha, stěny, strop jsou pokryty vizuálními kvalitami. Tak se jeví. Ale nikdy se nezjevuje tónové pokrytí nebo jiné tónové vyplnění. Jen obrazně se mluví o šíření tónu a vyplnění prostoru tónem (...).“ Husserl, E., *Věc a prostor*, c.d., s. 217 (překlad upraven). *Hua* 16, s. 67–68.

23 Husserl, E., *Věc a prostor*, c.d., s. 217. *Hua* 16, s. 68.

(sonického) prostředí Husserlovy výklady z „Ding und Raum“ nestačí. Jejich nedostatečnost je jasně ilustrována použitím výrazu *fluidum*: namísto nabízejícího se (nejen fyzikálně zakotveného, ale i skutečně posluchači prožívajícího) popisu šíření zvukových vln a jejich odrazu od stěn sálu je zvoleno slovo sugerující amorfní neuchopitelnost zvuku ve vizuálně daném ‚akváriu‘.²⁴

Husserl v „Ding und Raum“ nenabízí pozitivní vysvětlení prostorové povahy sluchové zkušenosti, nevysvětluje ani lokalizaci zvuků ke znějícím předmětům, ani akustickou povahu prostředí. I jeho negativní postřehy jsou však pro téma lokalizace zvuků přínosné. Nosné pro další výzkum je zvláště zmíněné rozlišení dvou témat: lokalizace vzhledem ke znějícímu předmětu a vzhledem ke zvukovému prostředí (bez primárního zohlednění toho, co zvuk vydává). Cílem této studie však není další využití těchto podnětů ve fenomenologii sluchové zkušenosti mimo rámec Husserlových analýz; chceme naopak setrvat v jejich rámci a zkoumat další důvody toho, proč není čerstvě vypracovaná metoda fenomenologické redukce v „Ding und Raum“ využita ani k popisu lokalizace zvuků, ani k výkladu sluchového vnímání.

3. Prostorovost zvuku a metoda vrstev

Pro další výzkum možností, které pro řešení problémů prostorové povahy zvuků otevírá fenomenologie spojená s metodickou redukcí na imanentní sféru prožívání, využiji termín „metoda vrstev“ [*die Methode der Schichten*].²⁵ Tento termín, podle mého názoru, na jedné straně přesně vystihuje, co fenomenologická redukce přináší, ale zároveň, na druhé straně, není zatížen negativní konotací výrazu „redukce“ ani mnohá desetiletí trvajících polemikami o smyslu metodického „redukování“ naší zkušenosti. Sám Husserl výraz „metoda vrstev“ využívá vlastně jen mimochodem; v „Ding und Raum“ se objevuje jen jednou, zdá se, že v zápalu výkladu (vydaný text tu nijak nezastírá charakter přednášek). Na začátku § 7 čteme: „při přísném provedení metody vrstev bychom se dostali na následující cestu“;²⁶ další odstavce textu pak vysvětlují dosah fenomenologické metody, který ale nebude možné v přednáškách pokrýt – z důvodů složitosti i nedostatku času. Kondicionál je v citované větě výrazem omluvy. A přestože se v Husserlově vydaném díle o zkušenostních vrstvách často píše a několik jeho textů se jejich fenomenologickému výzkumu explicitně věnuje,²⁷ výraz „metoda vrstev“ se pro ozna-

24 Pozitivně k možnostem fenomenologického popisu šíření zvuku prostorem viz dál v části 4 této studie.

25 Viz *Hua* 16, s. 19–20.

26 Tamtéž, s. 19.

27 Nejzřetelnějším příkladem textu, který zachycuje fenomenologii vrstev, jsou *Ideje II*: Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii II*. Přel. E. Kohák et al. Praha, OIKOYMENH 2006. V tomto textu je patrné i to, jak se metoda vrstev promění, pokud se zohlední i pozice

čení fenomenologie (nejen u Husserla) neujal. Použitím tohoto výrazu v této studii bych chtěl upozornit na jeho potenciál – nejen v otázce lokalizace zvuků, ale vůbec při sebe-výkladu fenomenologie.²⁸

Výše citovaná věta uvozuje v § 7 „Ding und Raum“ krátké vysvětlení postupu metody vrstev, které se koncentruje do dvou kroků. V prvním jde o to provedením fenomenologické redukce získat sféru čisté imanence vjemu a promyslet ji z hlediska jejího vztahu k předmětnosti, kterou tímto vjemem vnímáme. Tímto krokem lze dospět k základnímu fenomenologickému rozlišení mezi „reelným“ a „intencionálním“ obsahem vjemu, tj. např. mezi „prožitou barvou a barvou předmětu“ nebo (s ohledem na naše téma) „prožitým tónovým obsahem a předmětným tónem“.²⁹ To, že Husserl mluví o předmětnosti [*Gegenständlichkeit*] a ne přímo o předmětu, pramení z již výše vysvětleného metodického přesvědčení, že je to vnímání, které dává předmět jako tělesný, nikoli metafyzicky chápaná realita. Předmětnost tu vystupuje na stejné úrovni popisu jako tělesnost předmětu: vnímání nedává „natvrdo“ předmět jako entitu, ale řadu prožitků, v nichž se konstituuje předmětnost vjemu. A právě ji charakterizují první dvě zkušenostní vrstvy dané „metodou vrstev“: 1. reelný obsah předmětnosti, tj. její prožívané počitkové kvality – to, že jde například o ten a ten zvuk; 2. intencionální obsah předmětnosti, tj. její vztah k tělesnosti vjemu – tedy k faktu, že vjem dává smysl jako předmět. Vzhledem k našemu tématu jde o rozlišení mezi „prožitým tónovým obsahem a předmětným tónem“; tedy na konkrétním příkladu mezi houslovým tónem a tónem houslí. Houslový tón je zvuk určitých specifických kvalit, vydávaný nejen houslemi, ale také generovaný digitálně bez použití konkrétního hudebního nástroje, anebo prostě v danou chvíli reprodukován nějakým hudebním aparátem. Vedle toho tón houslí jako „předmětný tón“ vtahuje do hry lokalizaci tónu ve vztahu k tomu, co zní, a v tomto smyslu také vůči tomu, kdo zvuk slyší. Je třeba zdůraznit, že spojením metody vrstev s fenomenologickou redukcí se intencionální aspekt netýká primárně konkrétního

---

vnímajícího (tj. jeho cítící tělo) a vjem se chápe i jako vjem sebe (např. dotek). Takovým zohledněním se tělo stává „polem lokalizace“ (tamtéž, s. 145) a při popisu vrstev se objevuje dynamický prvek vrstvení, vyvstávání nových vrstev díky lokalizaci počiv (tamtéž, s. 148). Zohlednění tělesnosti vnímajícího tu vlastně řeší ambivalenci umístění, kterou jsme kritizovali v „Ding und Raum“. Co se však týče prostorovosti zvuku, zůstalo uplatnění metody vrstev v *Idejích II* na půli cesty (tj. vyřešením ambivalence umístění); problematika zkušenosti se zvuky v tomto textu nadále není specificky zohledněna. Dobře to ukazuje rozvedení úvah o materialitě prostoru v § 15: jevíc se prostorová extenze vjemu má více vrstev, podle toho, kolik má smyslových kvalit – a na okraj tu Husserl zmiňuje, že i „zvučí“ (viz tamtéž, s. 50), ale stále platí, že rozprostraněnost se podává pouze jako „viděná a hmataná tělesovost“ (tamtéž).

28 Na klíčovou roli vrstev a vrstvení v Husserlově přístupu k filosofii upozorňuje i Peter Costello, který ve své knize primárně sleduje pozdější artikulace stratifikace smyslu od *Idejí I* dál; viz Costello, P. R., *Layers in Husserl's Phenomenology. On Meaning and Intersubjectivity*. Toronto, University of Toronto Press 2012.

29 Hua 16, s. 19.

zdroje zvuku (těchto reálných houslí), ale vztahu vjemu vůči vnímajícímu. *Předmětnost ve fenomenologii odkazuje primárně k vnímajícímu a až v druhém řádu k vnímanému*; nesnáze spojené s nedostatečným domyšlením tohoto paradoxu jsme analyzovali výše jako ambivalenci umístění: Husserl dává intencionální obsah do souvislosti s přivěšením vnímaných kvalit na předmět a zapomíná zohlednit, že *lokalizace zvuku je primárně lokalizací vůči vnímajícímu, a proto i umístěním vnímajícího*.

Druhý krok metody vrstev podle § 7 „Ding und Raum“ se zaměřuje na to, že „předmětnost je konstituována v prožitcích“, resp. v tom, jak vždy znovu probíhají „souvislosti prožitků“.³⁰ Husserl na prožitcích sleduje nejen jejich evidenci, ale také „samotné vědomí evidence“ [*das Evidenzbewußtsein selbst*], tj. chce „přivést k čisté danosti všechny momenty“ tohoto vědomí a zjistit „co leží v podstatě takových prožitkových souvislostí“.³¹ Nyní se tedy metoda vrstev zaměřuje na strukturu vědomí, na jeho schopnost vytvářet v průběhu prožitků smysluplné (a proto evidentní) celky vnímaného. Nejde tedy, jako v prvním kroku, o rozlišení kvality vjemu a jeho lokalizaci vůči vnímajícímu, ale o strukturní momenty vědomí, v němž jsou vjemy dány. Mohli bychom říci, že vědomí nese jednotlivé předmětnosti a že nyní jde právě o tuto jeho nosnost.³² Již v *Logických zkoumáních* Husserl v této souvislosti chápe vědomí jako „prožitkový proud“ [*Erlebnisstrom*].³³ Při popisu prožitkového proudu se zaměřuje na kontinuitu jednotlivých prožitků, na jejich návaznosti a překryvy; z hlediska identity vjemů pak mluví nejčastěji o kontinuitě jejich fází.³⁴ Pokud je tu řeč o intencionalitě, má podobu tzv. podélné intencionality, která se ustavuje v průběhu proudu jako součást identity vjemu. Příčná intencionalita, vztahující vjem k vnímajícímu na jedné a k předmětu na druhé straně (zohledněná v prvním kroku metody vrstev), tu nehraje roli. Protože nedochází k zohledňování příčné intencionality vjemu, vystupuje vědomí jako pole vnímání [*Wahrnehmungsfeld*] a jeho struktura je, vzhledem k tématu prostorovosti, popsána jako „systém míst“ [*Ortssystem*],³⁵ přičemž průběh

30 Tamtéž, s. 20.

31 Tamtéž.

32 Motiv nosnosti tu nemá ontologické konotace s pojetím subjektu jako ontologického základu zkušenosti. Nižší v textu upozorním na určení prostorovosti jako „médiá nosných míst“; Husserl tedy nosnost vědomí chápe topologicky (přičemž topologii lze chápat jako jeden z alternativních přístupů fenomenologické teorie k ontologii): vědomí vytváří prostředí, v němž jsou vjemy dány.

33 Srov. Nitsche, M., *Metodická přednost spleti. Transzitivně-topologický model fenomenologie*, c.d., s. 118–137.

34 V kontextu „Ding und Raum“ o kontinuu fází a překryvech prožitků viz *Hua* 16, s. 356–357.

35 Viz např. § 53 „Das visuelle Feld als Ortssystem und seine möglichen Transformationen“. *Hua* 16, s. 184–186.

prožitkových souvislostí je zohledněn jako změna polohy [*Lage*] při pohybu očí, hlavy nebo celého těla vnímajícího.³⁶

Konkrétní artikulace systému míst, resp. poloh, se v „Ding und Raum“ týká pouze zrakového pole. Husserl detailně vypracovává souvislost mezi kinestezemi K a obrazy b, které jsou dány v průběhu prožívaných počítků.³⁷ Kinesteze zahrnují nejprve okulo- a kefalomotoriku, k nimž pak přistupují kinestetické systémy zapojující pohyb celého lidského těla. Obrazy mají dvě základní charakteristiky, kvalitu [resp. zbarvení, *Färbung*] a extenzi. Kvality jsou sledovány především z hlediska diskontinuity, tj. z hlediska svého ohraničení a vymezení vůči sousední kvalitě jiného obrazu; výraz zbarvení přitom neoznačuje pouze aspekt barevnosti, ale šířeji chápanou *vizuální kvalitou obrazu* (počítku). Od ohraničení kvality lze pak odvodit extenzi obrazu. Husserl podrobně sleduje komplexy K-b (tedy vliv kinestezí na diskontinuitu ve zrakovém poli) a na průběhu souvislých řad těchto komplexů vysvětluje kontinuitu vjemu při pohybu vnímajícího.³⁸ Prostor (tj. systém míst) hraje v tomto vysvětlení roli média, přesněji „média nosných míst“ [*das Medium der tragenden Orte*].³⁹ Na základě různých podob kinesteze Husserl postupně objasňuje vznik dvoudimenzionálního prostoru (pohyb očí), dvoudimenzionálního riemannovského prostoru (na kulově zakřivených plochách, pohyby hlavy) a třídimenzionálního prostoru (pohyby těla).⁴⁰

Různé průběhy řad komplexů K-b, a tudíž různé podoby prostorovosti jsou konkrétními artikulacemi struktury vědomí, a tudíž i specifickou podobou fenomenologických vrstev získaných druhým krokem metody vrstev. Jejich specifická je spojena se zaměřením na pole zrakového vnímání a systém jeho míst. Popisem vztahu kinestezí a počítkových obrazů samozřejmě není vyčerpána bohatost fenomenologických struktur prožitkového proudu. Pokud bychom hledali Husserlovy výzkumy struktur vědomí nosných pro průběhy prožitkových souvislostí sluchových vjemů, našli bychom je ve známých analýzách vnitřního časového vědomí z roku 1905 (viz výše). Znamé popisy retence, protence a zdrojového „nyní“ objasňují, jak vědomí nese kontinuum sluchových fází, a lze je chápat jako analogii výkladu kontinua zra-

36 Mohlo by se zdát, že analýzou pohybů očí, hlavy nebo celého těla dochází k zohlednění vnímajícího v rámci druhého kroku metody vrstev. Ale není tomu tak, pozornost se zcela soustředí na kontinuum prožitků, nikoli na lokalizaci vjemu vůči vnímajícímu.

37 Srov. Bernet, R. – Kern, I. – Marbach, E., *Úvod do myšlení Edmunda Husserla*. Přel. P. Urban. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 143–152. Český překlad citací tu uvádí místo b (tj. Bild) p (tj. počítkek); jde ale o totéž – v *Hua* 16 se objevuje varianta b.

38 To, že kontinuita vjemu nemůže být založena v reálném trvání vnímané věci, vyplývá z uplatnění fenomenologické redukce.

39 *Hua* 16, s. 185.

40 Srov. shrnutí Edith Steinové: *Hua* 16, s. 336.

kových vjemů v „Ding und Raum“.⁴¹ Z pohledu metody vrstev vlastně není rozhodující, že sluchová zkušenost je využita pro výklad časovosti a zrakové prostorovosti; určující je totiž snaha popsat strukturu prožitkového vědomí a kontinuitu vjemů v jeho průběhu.

Husserl se zvukem nechává vést k časovosti; identita zvuku v průběhu proudu vědomí je nesena časovou souvislostí uplývání do minulosti a očekávání budoucího. Znamená to, že z pohledu fenomenologické metody vrstev není možné popsat prostorovou identitu zvuku? Tato studie chce ukázat opak, upozornit na to, že výklad prostorovosti zvuku je fenomenologicky možný, a popisuje proto důvody, proč v „Ding und Raum“ takový výklad schází. Takové důvody jsou dvojího typu, Husserlem argumentačně zdůvodněné i nezdůvodněné (a zde: nedostatečné domyšlení dosahu fenomenologických metod i prosté předsudky vedené primátem vizuality). Pro Husserla platí, že „identita tónu [zvuku] je identitou v aktuálním fenomenologickém toku a dál, za jeho hranice, nesahá“.⁴² Zvuku se tedy primárně netýká fenomenologická transcendence, specifikovaná při výkladu druhého kroku metody vrstev jako „transcendence v rámci evidence“.⁴³ Toto tvrzení je analogií výše interpretovaného rozlišení mezi primární a sekundární materií prostorové výplně: zrakové (a hmatové) vjemy podle Husserla přímo odkazují k tělesovosti a hmotnosti – a proto je stupeň jejich transcendence v imanenci vědomí vyšší než u zvuků.

Shrňme na závěr této části krátce vymezení metody vrstev, jak je prezentováno v přednáškách „Ding und Raum“. Charakterizujeme tedy ranou podobu metody vrstev, která vychází ze stanoviska *Logických zkoumání* a dále se zpřesňuje v přednáškách z let 1905 až 1907, zahrnujících i „objev“ a první výklady fenomenologické redukce. V této podobě se metoda vrstev týká primárně vnímání, respекtive vjemů, které jsou díky fenomenologické redukci pojímány jako *médium vztahu vnímajícího a reálných věcí*. Stranou tak zatím zůstává vrstvení, které vychází z problematiky vztahu k druhému, tedy z empatie a intersubjektivit.⁴⁴ Husserlův přístup tedy v této rané podobě rozlišuje tři základní typy fenomenologických vrstev: Za prvé vrstvu vnímaných kvalit určujících, co vnímáme a jakým způsobem. Na této vrstvě lze například rozlišit mezi zrakovými a sluchovými vjemy, jejich specifickými

41 Přechod od tématu kontinuity trvání tónu v průběhu prožitkového vědomí k úvahám o identitě obrazu ve zrakovém poli při pohybu očí pěkně dokumentuje příloha V k přednáškám „Ding und Raum“ s názvem „Schichten der Dingkonstitution“; viz Hua 16, s. 355–357. Srov. též tamtéž, s. 167–169.

42 „Die Tonidentität ist Identität im aktuellen phänomenologischen Fluß und reicht darüber nicht hinaus (...).“ Tamtéž, s. 168.

43 Tamtéž, s. 20.

44 Srov. Nitsche, M., Topologie transformativní lokalizace: odvození perspektivy skupiny z ambivalence perspektivy první a druhé osoby. *Filozofia*, 70, 2015, č. 9, s. 715–725.

obsahy (např. barevnými plochami, tóny), stupni intenzity vnímání a podobně. Za druhé jde o vrstvu předmětné vztaženosti (intencionality) zajišťující to, že tak a tak charakterizovaný vjem dává smysl ve vztahu k realitě. Tím se netvrdí, že každý vjem vychází z reality, ale to, že důvěryhodnost vjemů (viz výše) se poměřuje vztahem k realitě. Třetí vrstva postihuje přímo strukturu vědomí, tedy prožitkového proudu, který vjemy (určené v první a druhé vrstvě) „nese“. Prožitkový proud má povahu mediální sféry, která je fenomenologickou redukcí postavena mezi vnímajícího a realitu (mezi subjekt a objekt); jedná se o vlastní sféru, na níž se fenomenologie metodicky pohybuje. Z hlediska prostorovosti je struktura prožitkového vědomí popisována jako „systém míst“ a jeho mediální povaha je podtržena zpřesňující charakteristikou „médiu nosných míst“.

4. Primát vizuality při výkladu prostorovosti v „Ding und Raum“⁴⁵

V předchozí části této studie jsme konstatovali, že konkrétní artikulace systému míst v „Ding und Raum“ se prožitkového vědomí týká pouze v podobě zrakového pole. Tato artikulace pak vede k výkladu míst jako poloh, které jsou dány jako zrakové extenze – a jako takové pak ve svém celku definují prostorovost vnímání. Zraková extenze jednotlivých vjemů je podle „Ding und Raum“ určena počítkovými kvalitami, kterým Husserl říká zbarvení [*Färbung*]. Tato zbarvení vytvářejí ohraničené, očima vnímané plochy či plošky; motiv ohraničení je Husserlem zdůrazňován jako základní složka identity zrakovému vjemu, která následně umožňuje i popis takových (klasicky filosofických) prostorových vztahů, jako je sousedství (vedle sebe, nad sebou apod.) a překrývání. Zrakové pole je popisováno jako prostředí zbarvených ploch, ve svém tvaru a velikosti různě ohraničených a navzájem se překrývajících. *Prostorovost takto popsaného pole je postavena na extenzionalitě ploch a linearitě ohraničení.* Pohyby vnímajícího (tj. pohyby očí, hlavy i těla) jsou popisovány ve vztahu ke změnám ve zrakovém poli zbarvených ploch, tedy tak, jak ovlivňují ohraničení a sousedství těchto ploch jakožto poloh. Všechny tyto popisy se sice týkají výhradně zrakového vnímání, jsou však Husserlem postulovány jako výklad prostorovosti vnímání vůbec, jako objasnění umístění tělesné věci ve vnímaném prostoru.

Výše jsme také představili dva základní důvody, proč Husserl v přednáškách „Ding und Raum“ neanalyzuje prostorovost sluchového vnímání, resp.

45 Primátem vizuality rozumíme v tomto textu preferenci takových modelů filosofického zdůvodnění skutečnosti, které vycházejí ze zrakového vnímání. Nemáme přítom na mysli jen empirickou vizualitu, ale i její přenesení do duchovní roviny (oko duše), které je zřejmě například v původně platónském pojmu *idea*.

akustického pole. První důvod souvisí s lokalizací zvuku; Husserl argumentuje tím, že zvuky postrádají primární materialitu, a jejich lokalizace tak předpokládá vizuální či taktilní založení vjemu v jeho tělesné přítomnosti. Druhý důvod má spíše implicitní povahu: Husserl převádí systém míst u zvuků na problém časových souřadnic a spojuje jej pouze s niterností vědomí. Odpovídají však tyto důvody na vážně míněné otázky, proč se nezabývat prostorovou povahou zvuků a jejich vnímání? Podle mého názoru nikoli. Oba důvody nedostatečně zohledňují prostorovost akustické zkušenosti; v prvním případě nepřiznávají zvukovým vjemům prostorovou výplň, ve druhém je zase nespojují s vnějškem ve smyslu konstituce prostředí. Argumentace je v obou případech nedostatečná, privativní či implicitní, bez vlastní snahy popsat prostorovou povahu zvuků.

Avšak o zvucích lze fenomenologicky, a to při respektování husserlovských pozic, uvažovat i jinak. Mají zvuky primární lokalizaci a nejen tu sekundární, připojovanou k vizuálnímu či hmatovému vjemu? V kontextu „Ding und Raum“ by to znamenalo přiznat zvukům primární materialitu, tedy to, že akustická zkušenost má schopnost konstituovat plně tělesný vjem i bez předchozí zrakové či hmatové představy. Veden myšlenkou intencionality chápe Husserl zvuk vždy jako zvuk něčeho; jako příklad můžeme (na rozdíl od Husserlova zvuku houslí) uvést hlas puštíka. Fenomenologický popis v „Ding und Raum“ vychází z toho, že představa puštíka je dána primárně vizuálně. Ale kdo kdy viděl ve volné přírodě a zblízka puštíka? Jeho hlas se však zahradou může rozléhat každý večer a vytvářet tělesně přítomný a jasně rozlišitelný vjem. A ten, kdo je opakovanou přítomností tohoto hlasu zaujat, si nejprve ke konkrétním zvukům zjistí, že jde opravdu o puštíka, a až dodatečně v encyklopedii připojí jeho obraz.⁴⁶ Tvrdím, že v takovém případě je fenomenologicky oprávněné tvrdit, že obraz je přivěšen k akustickému vjemu, a že se zde tedy sekundární lokalizace týká zrakového počítku.⁴⁷ Husserl by rozhodně oponoval poukazem na to, že hlas puštíka – jakkoli může akusticky ztělesňovat jeho přítomnost – neposkytuje žádné informace

46 Pokud by Husserl oponoval, že dohledání obrázku naopak dokazuje nutnost zakotvit vnímaný zvuk v nějaké spolehlivé vizuální představě, reagoval bych poukazem na to, že se tu neopírá o fenomenální průběh konkrétní zkušenosti s hlasem puštíka, ale o metafyzický předpoklad, že vizuální vjem či obraz mají pro lidské vnímání přednost a vyšší spolehlivost. Namítl bych mu, jinými slovy, že vychází z ontologického primátu vizuální zkušenosti – a že v kontextu fenomenologické snahy popsat zkušenost v jejím průběhu má takový metafyzický předpoklad charakter předsudku.

47 Jiný venkovský příklad: řev motorové pily z nedalekého lesa. Je pro toho, kdo jí běžně neřeže, dána motorová pila primárně vizuálně, nebo jde o tělesný zvukový vjem – o zvukové těleso, se kterým se pravidelně setkává právě jako se zvukem? I když, na rozdíl od puštíka, každý ví, jak motorová pila vypadá – nejde o fenomenologickou chybu předepisovat zkušenosti, v níž je „tělesná přítomnost“ (Husserlem zdůrazňovaná *Leibhaftigkeit*) dána jednoznačně akusticky, nějaký vizuální podklad?

o hranicích jeho tělesovosti, a tedy ani o jeho prostorové extenzi; potud je jeho hlas nevyužitelný pro výklad prostorovosti. Z pozic této studie bychom v odpovědi zpochybňovali roli tělesového ohraničení pro založení jak tělesné přítomnosti vjemu, tak materiality prostoru. Má-li být fenomenologická prostorovost založena na překryvech jednotlivých vjemových ploch, lze přece přihlídnout i k povaze zvukových ploch, které sice postrádají jasné ohraničení, ale lze je i fenomenálně charakterizovat popisem jejich šíření, jeho směrem, rychlostí, ohyby a odrazy.⁴⁸ Dokladem fenomenální prostorovosti šíření zvuku je i to, že se podle něj dokážeme v prostoru orientovat. A specifickou podobou takové orientace je schopnost echolokace, která se zvláště výrazně rozvíjí u slepců.⁴⁹

K šíření zvuku náleží vedle zdrojové akustické zkušenosti spojené se znějícím předmětem (Husserlova připojovaná lokalizace) i vnímání odrazů (ozvěn), ohybů a interferencí tohoto šíření. Husserl, jak jsme ukázali interpretací citovaného příkladu pohybu hudby koncertním sálem, těmto jevům nevěnuje pozornost, ačkoli si jich je vědom. Argumentuje přítom nebezpečím vizualizace těchto sonických fenoménů (vnucující se obraz šíření fluida, resp. obraz vln). Implicitně tak poukazuje na nutnost vypracovat specificky fenomenologický přístup k sonickým fenoménům; v „Ding und Raum“, ani jinde v Husserlově díle, už k tomu však nedošlo. Na jednu stranu lze konstatovat, že Husserlova obava z vizualizace zvuku – například konceptem vlny – je výrazem přílišné opatrnosti. Vlna nemusí být jen viditelná; například tlakové vlny jsou samy o sobě neviditelné a vidíme jen jejich působení na viditelný svět. Především ale řeč o zvukových vlnách není vizualizací, nýbrž konceptualizací akustických jevů, která nemusí být nutně založena jen na vizuální představě vlnění v kapalině (kde je neviditelné a viditelné vlnění identické). Na druhou stranu lze Husserlovu argumentaci riziky vizualizace brát jako výzvu fenomenologické snaze myslet akustické či sonické vjemy jim vlastním způsobem. Pro fenomenologii to jistě znamená úkol překonat primát vizuality, na němž sice není metodologicky založena, který je však patrný z některých jejich klasických analýz sluchové zkušenosti (např. právě té z „Ding und Raum“). Prvním krokem by podle názoru této studie mělo být opuštění úvah o druhořadě prostorovosti zvuků a uznání primárních vazeb zvuku a prostoru. Takové uznání by mohlo být například vedeno konceptem

48 I při tomto popisu bychom samozřejmě zůstávali v oblasti přirozeného vnímání zvuků, bez zprostředkování přístrojového vybavení k zachycování zvukových vln.

49 Schwitzgebel a Gordon ukazují, že schopnost echolokace je součástí běžného lidského vnímání, jen jí nerozlišujeme od ostatních způsobů vnímání. Jejich argumentace se pohybuje v širším kontextu diskuse se známým článkem Thomase Nagela „What Is It Like to Be a Bat?“, viz Schwitzgebel, E. – Gordon, M. S., How Well Do We Know Our Own Conscious Experience? The Case of Human Echolocation. *Philosophical Topics*, 28, 2000, No. 2, s. 235–246.

prostorozvuku, který se dostává do popředí současných výzkumů zakoušení zvuků.⁵⁰

Závěr

Východiskem této studie byla otázka, proč Husserl při analýzách prostorovosti naší vědomé zkušenosti nevěnuje větší pozornost sluchovým vjemům. Ačkoli jsou zvuky nedílnou součástí prostorové povahy našeho prožívaného prostředí, při výkladech konstituce prostoru v „Ding und Raum“ zůstávají zcela stranou. Důvody tohoto vynechání mají v zásadě dvojí povahu. 1) Vyplyvají, jednak, z nedostatečného promyšlení možností fenomenologické tematizace prostoru. V této souvislosti jsme poukázali na ambivalentní pojetí místa a umístění, které vychází především z nedostatečného rozlišení lokalizace vůči vnímajícímu a polohy v rámci prožitkového proudu. Husserl tu nedůsledně uplatňuje fenomenologickou metodu vrstev, která propojuje smyslové kvality, jejich předmětnost a nosné souvislosti prožitkového vědomí. Pomocí metody vrstev a na základě konceptu prostorové výplně k sobě vztahuje lokalizaci a polohu pouze u zrakových vjemů. V případě sluchových vjemů není koncept výplně funkční, Husserl však jinou cestu aplikace metody vrstev na prostorovost zvuků nehledá. 2) Analýza uplatnění fenomenologických metod redukce a vrstev na prostorovost sluchových vjemů nás proto vedla k pojmenování typově zcela jiného důvodu opomenutí zvuků: primátu vizuality. V souladu s tradicí moderní filosofie jako takové Husserl prostě nepovažuje podíl sluchu na konstituci našeho žitého okolí za tak důležitý jako práci zraku.

Takový přístup ovšem proměňuje náš svět na sféru vzhledu, opomíjí jeho sonickou povahu a neúplně tak popisuje fenomenalitu životního prostředí. Motivací naší kritiky Husserlova pojednání prostorovosti sluchových vjemů v „Ding und Raum“ proto bylo očištění husserlovsky formulovaných fenomenologických metod od předsudečného vlivu primátu vizuality, které chápeme jako přípravu vlastního fenomenologického výzkumu sonických prostředí.

---

50 K pochopení zvuku jako primárně prostorového jevu viz např. Rataj, M. et al., *Zvukoprostor – Prostorozvuk*. Praha, NAMU 2018.